

מחצלות, קמעות והילולות

קווים לדמותה של משפחת אביחצירא

צמיחתה של שושלת

מוצאה של משפחת אביחצירא, על פי המסורת המצויה בידה, הוא בכפר ג'ובאר (Joubar) הסמוך לדמשק. בעיר זו התגורר במאה ה־16 אבי השושלת, הרב שמואל אלבו, שזכה לכינוי אביחצירא – "אבי המחצלת". יש שתי סברות עיקריות מדוע זכה לכינוי זה, שאומץ כשם משפחה בקרב יוצאי חלציו. ההסבר הראשון מובא בספרו של החיד"א, "שם הגדולים": "ולרוב פרישותו מדרכי העוה"ז, קורין לו רב שמואל אבוחצירי". לדעת החיד"א, רבי שמואל אלבו זכה לכינוי אבי המחצלת משום שנהג מרוב ענוותנותו לשבת על גבי מחצלת ולא על גבי כסא או כר. לפי גרסה מקובלת אחרת רבי שמואל, שחי כצדיק נסתר בירושלים, נשלח כשד"ר לתורכה לצורך איסוף כספים, אולם בדרכו חזרה נשדד כל כספו, ולפיכך סירב רב החובל להעלותו על האנייה שהתעתדה לחזור לחופי הארץ. משראה שהאנייה יצאה לדרכה, פרס רבי שמואל מחצלת (חצירא בערבית) על פני המים, ושט על גביה עד שהגיע לארץ. בשל הנס שנעשה לו קיבל מרבני ירושלים את הכינוי "אבי המחצלת" – אביחצירא. לפי גרסה זו, משנתפרסמה צדיקותו עזב ר' שמואל אביחצירא את ירושלים וחזר לכפר הולדתו, ג'ובאר.

דורון דנינו

ד"ר דורון דנינו, חבר קיבוץ שדה אליהו וארגון רבני צהר, מרצה בחוג ליהדות זמננו ובמחלקה לתולדות ישראל באוניברסיטת בר אילן ובמכללה החרדית בירושלים, ומתמקד בחקר יהדות מרוקו ותפוצתה ובהוות הספרדית והמזרחית במדינת ישראל.

בבא חאקי, אחיו של בבא סאלי

בבא מאיר, בנו של הבבא סאלי

בבא סאלי בצעירותו, מרוקו 1930

משפחת אביחצירא, מרוקו 1929

רבי יוסף, בנו של רבי שמואל, עזב את סוריה בשל סיבה שאינה ברורה, והיגר לעמק דרעה (Dar'aa) בדרום מזרח מרוקו, שם חי עם בנו רבי מכלוף, שנודע כמקובל ועושה נסים. בנו של רבי מכלוף, רבי יחיא, עבר לחבל תפילאלת (Tafilalt). על התיישבות יהודים בחבל ארץ זה ידוע כבר מימי קדם, ובמקום אף נמצאו מצבות יהודיות מתקופת בית שני. רבי יחיא התגורר בכפר תבועצמת (Tabassamt), שם המשיכה משפחת אביחצירא להתגורר במשך חמישה דורות, שבמהלכם ביססה את מעמדה כמנהיגה הרוחנית של החבל כולו.

מ"אביר יעקב" ל"בבא סאלי"

רבי יעקב אביחצירא (1806-1880), כונה "אביר יעקב" ונחשב לגדול הרבנים בשושלת המשפחתית וליוצר הפורה שבהם. הוא העתיק את מושבו לעיירה הגדולה במחוז – ריסאני (Rissani), שימש בה אב בית דין ועמד בראש ישיבה שייסד. עליית קרנה של המשפחה בקרב יהודי מרוקו נעשתה בזכות אישיותו יוצאת הדופן של רבי יעקב, שהיה עוד בחייו בין הדמויות המובילות והנערצות בעולם היהודי במרוקו. לרבי יעקב נולדו ארבעה בנים: בכורו רבי מסעוד, שירש את אביו בראשות הישיבה, רבי אהרון, רבי אברהם ורבי יצחק.

בשנת 1879 החליט רבי יעקב לעלות ארצה אך בדרכו לארץ נפטר בדמנהור שבמצרים. שרביט ההנהגה עבר לידי בכורו רבי מסעוד, שהנהיג אף הוא את כלל חבל תפילאלת ושימש הן מנהיג רוחני הן מנהיג חברתי. גם מצאצאיו של רבי מסעוד התפרסמו שלושה בנים: רבי דוד (בבא דו, 1865-1920) רבי ישראל (בבא סאלי, 1889-1984), ורבי יצחק (בבא חאקי, 1895-1970).

רבי מסעוד נפטר בשנת 1908, והנהגת הקהילה עברה לידי בנו רבי דוד – "בבא דו". ואולם כשנה לאחר מכן, משנוכח רבי דוד שהנהגת הציבור לא עולה בקנה אחד עם דרכו הסגפנית, מינה את אחיו בבא סאלי לראש הישיבה, את דודו רבי יצחק למנהיג הקהילה, ואת בן דודו רבי אליהו בן אהרון לדיין. כעבור ארבע שנים נרצח רבי יצחק בידי שודדי דרכים, והנהגת הקהילה כולה עברה לידי אחיינו בבא סאלי.

בעקבות הכיבוש הצרפתי של אזור תפילאלת נוצרה

מתיחות בין המקומיים ליהודים, שהואשמו בסיוע לצבא הכובש. בי"ד בכסלו תר"ף (1919) הורה מוחמד בן קאסם, מראשי המורדים, להוציא להורג את רבי דוד אביחצירא באשמת בגידה וסיוע לאויב. הכחשתו ותחנוני היהודים לא הועילו, והוא הוצא להורג עטוף בטליתו ובבגדי לבן. לאחר מותו מונה בבא סאלי באופן רשמי גם לרב המחוז.

בשל האנדרלמוסיה ששררה בריסאני, עזב בבא סאלי לעיירה ארפוד (Erfoud) ולאחר מכן לבודניב (Boudenib), הסמוכה לאלג'יר. יחד עמו עברו לבודניב רעייתו פריחה, בנו מאיר ושתי בנותיו, אחיו יצחק ומשפחתו, רבו משה תורג'מן, אחיו החורג מסעוד שטרית ורבים מפליטי תפילאלת. כעבור שנה (1923) החליט לעלות לארץ ישראל: הסיבה הרשמית הייתה רצונו להדפיס את כתבי אחיו דוד, אך הוא ביקש גם לעלות לקבר סבו במצרים ולקבר אבי השושלת בסוריה, לבקר במקומות הקדושים ולהתפלל בקבלה עם מקובלי ירושלים. המסע נמשך שנה, ולמרות

בבא סאלי מברך את הראשון לציון הרב מרדכי אליהו

החילונית, אולם בדיעבד, משהפכה לעובדה קיימת, ראה בה גם צדדים חיוביים. ביום העצמאות וביום ירושלים התפלל תפילה רגילה, כולל אמירת "תחנון", אך עם זאת מעולם לא התבטא נגד קיומה של המדינה ולא גינה את המציינים ימים אלו באמירת הלל ובחגיגות. מששאלו חתנו, הרב דוד יהודיף, מהי עמדתו בעניין יום העצמאות, השיב שיש לראות במדינה גאולה גשמית, ונותר להתפלל על הגאולה הרוחנית.

זמן קצר לאחר קום המדינה עלה אחיו של בבא סאלי, בבא חאקי, לארץ ישראל, ומונה לרב העיר רמלה ולחבר מועצת הרבנים הארצית. בעקבותיו החליט גם בבא סאלי לעלות ארצה: בשנת תשי"א מינה את בנו רבי מאיר לראש הישיבה ולרבה של ארפוד, ועלה עם רעייתו מרים וילדיה לארץ (רעייתו הראשונה פריחה, נותרה במרוקו בצד בנה).

ואולם לאחר שהות בת שנה בצרפת החליט בבא סאלי לשוב למרוקו, לארפוד, אך סירב ליטול תפקיד רשמי ובנו רבי מאיר המשיך לשאת בתפקיד רב המחוז. בבא סאלי התמקד בלימוד תורה, בשימור ערכי היהדות בתוך הקהילות, ובמאבק בהשפעת המודרניזציה והחילונית. זמן קצר לאחר חזרתו עברה משפחתו לצרפת, ומאז חילק את זמנו בין מרוקו לצרפת.

כעבור עשר שנים, משמלאו לו 73 שנה, הגיל שבו נפטר אביו, החליט לעלות סופית לארץ. בארץ בחר תחילה לגור בעיירת העולים יבנה, שבה שימש רב אחיינו וחתנו, רבי אברהם אביחצירא. בשנת 1968 עבר להתגורר באשקלון, אך לא שבע נחת ממנה: סביבו אמנם התכנסה עדת חסידים, אולם המתירנות ברחובות לא הייתה לרוחו והוא ביקש לו מקום קטן ומסורתי יותר. לאחר פניית ראש מועצת נתיבות שלום דנינו, וראש המועצה הדתית אליהו אילוז, החליט להעתיק את מגוריו לעיירה, וקיבל בשיכון עולים שתי דירות צנועות, מחוברות יחד, לקבל את אורחיו ואת תלמידיו.

"קבלת קהל" וסדר יום

רבים מיהודי מרוקו פנו למקובלים ולרבנים כדי להתברך מהם. גם מנהג הקמעות היה נפוץ מאוד במרוקו, במיוחד בקרב יהודי האטלס. על רקע זה, דמותו של בבא סאלי לא הייתה חריגה בנוף המקובלים ובעלי זכות האבות, אולם הוא נתייחד בכך שהביע באופן רשמי את נכונותו לקבל קהל לצורך הענקת ברכה. פעולה חריגה זו נבעה מחוויה מיסטית שהייתה לבבא סאלי בהיותו רב בארפוד, שעה שנגלה אליו סבו, רבי יעקב אביחצירא, והורה לו לברך את כל האנשים הפונים אליו. מרגע זה ועד לימיו האחרונים נתפס כדמות אבהית רחומה וקדושה, שיש בכוח תפילותיה להשפיע טובה וברכה על המבקשים עזרה.

בבא סאלי, שכבר מלאו לו 80, אמנם ביקש להתעמק בשנותיו האחרונות בלימוד תורה, אולם עשרות הפניות שהגיעו אליו מדי יום גרמו לו לסגל אורח חיים שונה: בכל

שרבני ארץ ישראל לחצו עליו להישאר, עמד מולם הלחץ מצד קהילות תפילאלת שישבו לביתו, וכך החליט לשוב. עם שובו למרוקו מונה בבא סאלי לאב בית דין ולרב ראשי של העיירה בודניב, כשלצדו עומד אחיו, בבא חאקי, שקיבל עליו את המשימות הציבוריות, כדי לאפשר לאחיו לפנות את זמנו לעיסוק בתורה, למסע בין קהילות המחוז ולפסיקת הלכה.

צדיקות, כריזמה וכוחות על-טבעיים

ההתנהלות הפנימית בקהילות היהודיות באטלס הגבוה ובחבל תפילאלת הייתה נתונה בדרך כלל בידי מנהיגות דתית בלתי רשמית, שכיוונה את החיים הדתיים ופיקחה על התנהגות הפרט. ההתמחות בתחום הדתי והרוחני עברה תכופות מאב לבן או לנכד, במה שנהוג לכנות "שושלת רבנית", ואולם לא הייתה זו הנהגה ממוסדת או מאורגנת. סמכותם של המנהיגים הייתה לרוב אישית, והתבססה על צדיקות, גדולה תורנית, כריזמה אישית, תכונות על-טבעיות וכוח מאגי שעברו באמצעות "זכות אבות". לבבא סאלי, שהחזיק בכל המרכיבים הללו גם יחד, היה מרכיב נוסף – הכרה מצד השלטונות והיתר לשפוט ולהעניש. לרוב הצליח להכפיף את הקהילות לפסיקותיו והוראותיו בכוח אישיותו וגדולתו.

בשנת תרצ"ג (1933) הגיע בבא סאלי בפעם השנייה לארץ, הפעם מתוך רצון להשתקע בה. לאחר ששהה בירושלים כמה חודשים עבר לטבריה, רכש קרקע ובנה בית. אולם לאחר קבלת איגרת ממורו ורבו רבי משה תורג'מן, שציווה עליו לשוב למרוקו, חזר לתפקידיו הקודמים. בשלהי שנות ה-30 העתיק את מגוריו חזרה לארפוד, ונשא אישה נוספת, מרים אמסלם, שממנה נולדו לו שלוש בנות ובן (רבי ברוך).

על רקע תמיכתם הנלהבת של יהודי החבל במדינת ישראל המתהווה, בולט יחסו המורכב והמסווג של בבא סאלי אל המפעל הציוני. דומה כי מלכתחילה פסל את המדינה

קמע עם דיוקן בבא סאלי, שהופץ בבחירות המוניציפליות 1998 (צילום: אבי אוחיון, לע"מ)

בבא ברוך ורה"מ שמעון פרס בהילולה לזכר בבא סאלי בנתיבות, 1996 (צילום: אבי אוהיון, לע"מ)

הצעיר של בבא סאלי, שנודון שנים ספורות לפני כן למאסר בגין לקיחת שוחד בעת היותו סגן ראש עיריית אשקלון. מזמן שחרורו שהה יומם ולילה במחיצת אביו הקשיש, בלימודי תורה וקבלה, כדי להכשיר עצמו לרשת את מקומו.

בד' בשבט תשמ"ד (8.1.1984) נפטר בבא סאלי והוא בן 95. לצדו היה בנו רבי ברוך, שקיבל ממנו ערב מותו את הגלימה שנהג ללבוש ואת המפתח לסודות הקבלה, כפי שעברו במשפחה. כך הכתיר בבא סאלי בפועל את בנו ליורשו.

בעקבות החזרה בתשובה וההכאה על חטא בפומבי, ובשל העובדה שהרבה להתבודד עם אביו בשנה האחרונה לחייו, החל להתבסס מעמדו של רבי ברוך כיוורשו של אביו והוא אף זכה לקבל את התואר בבא ברוך. חצרו המתה מאמינים ותומכים, שהגבירו את קצב התרומות למוסדות שעמד בראשם. עם זאת, החצר המקורית של בבא סאלי איבדה את בלעדיותה, ובמקביל אליה החלו להתפתח חצרות נוספות. בתחילה, במחאה על שבבא ברוך נטל לידיו את כל סמכויותיו והונו של בבא סאלי, הקים רבי אלעזר אביחצירא, נכדו של בבא סאלי ובנו הגדול של בבא מאיר, חצר עצמאית בבאר שבע והכריז על עצמו כעל יורשם האמיתי של בבא סאלי ובבא מאיר. זמן קצר לאחר מכן התפטר אחיו רבי דוד אביחצירא מתפקיד רבה של נהריה והקים חצר עצמאית. מאוחר יותר הקימו שני אחים נוספים, רבי יקותיאל ורבי רפאל, חצרות באשדוד והחלו לקבל קהל. אחיינם, רבי יאשיהו פינטו, נהנה מייחוס כפול: נכדו של בבא מאיר ונינו של בבא סאלי מצד אמו זְהָרִי, ומצד אביו נצר למשפחת פינטו, מהמשפחות המיוחסות והמוערכות ביותר במרוקו. גם הוא הקים חצר מפוארת שמרכזה כפול – באשדוד ובניו יורק.

בחודש תמוז תשע"א חזרה המשפחה לכותרות, כשנרצח רבי אלעזר אביחצירא בביתו בידי מאמין שהתאכזב מעצותיו. את מקומו תפס בנו רבי פינחס, ששימש עד אז כרב שכונה ה' בבאר שבע וכראש כולל בעיר.

בוקר התפלל עם הנץ החמה, לאחר מכן למד חוק לישראל וי"ח משניות, ולאחר ארוחת בוקר קלה פנה לעיין בספרים עד השעה עשר. משעה זו ועד לשעות אחר הצהריים קיבל בביתו אנשים רבים שהתדפקו על דלתו, ואחר הצהריים חזר ללימודו עד לשעת לילה מאוחרת.

בני משפחתו התנגדו למגוריו בנתיבות, ורכשו בעבורו דירה גדולה בצפון ירושלים, אולם הוא סירב להעתיק אליה את מגורי הקבע שלו, בטענה שהשכינה עודנה בגלות ולפיכך גם הוא עדיין לא יכול לגור בירושלים. בשנת תשמ"א הקצתה המועצה המקומית שטח אדמה שעליו נבנה קומפלקס רחב מידות, שהכיל בית מדרש, בית כנסת גדול ובית פרטי מרווח שנועד להכיל את אורחיו הרבים.

בכבודו של בבא סאלי התכבדו גם רבנים אחרים שהיו קרובי משפחתו, והודות למעמדו הרם זכו אף הם במשרות רבניות: לאחר מותו של בבא חאקי מונה בנו רבי אברהם לרבה של רמלה, ומשמת רבי אברהם כעבור שלוש שנים מונה לתפקיד אחיו הצעיר, יחיאל. קרוביו מונו לרבנים בשכונות נווה שאנן בחיפה (רבי יצחק בן רבי אבא אביחצירא), בנצרת עילית (רבי אליהו בן רבי שמואל אביחצירא), ביבנה (רבי יוסף בן רבי מכלוף אביחצירא) ובנהריה (רבי דוד נכדו של בבא סאלי). באשדוד (הרב אליזרע), בבית שאן (הרב מכלוף אלעסרי) ובעפולה (הרב יהודה שטרית), מונו לרבנים תלמידיו בישיבה במרוקו.

מרבנות לעסקנות

המשרות הרבניות שזכו להן בני המשפחה היו השלב הראשון בהשתלבותה במערכת הציבורית במדינה. בראשית שנות ה-70 נכנסו קרוביו של בבא סאלי גם אל תוך הקלחת הפוליטית: בבא חאקי היה הראשון, כשמונה בשלהי שנות ה-60 לנשיא הוועד הפועל של המפד"ל. בנו הצעיר של בבא סאלי, רבי ברוך אביחצירא, הצטרף בשלהי שנות ה-60 למפד"ל, ורץ מטעמה בשנת 1973 לראשות עיריית אשקלון. בבחירות זכה לארבעה נציגים במועצת העיר ומונה לסגן ראש העיר ולממלא מקומו. אהרון אביחצירא, בנו של בבא חאקי, נבחר בשנת 1972 לראשות עיריית רמלה בהיותו בן 23 בלבד, וכשנה וחצי לאחר מכן הוצב במקום השביעי ברשימת המפד"ל ונבחר לחבר כנסת. לקראת הבחירות בשנת 1977 חיזק עוד את מעמדו, הוצב במקום השלישי ומונה לשר הדתות. בסוף שנת 1980 וראשית שנת 1981 התנהל נגדו משפט באשמת קבלת שוחד מראשי ישיבות, וביוני 1981, שבוע לאחר שזוכה בבית המשפט, הקים מפלגה חדשה – "תנועת מסורת ישראל" (תמ"י), ויצא במסע בחירות שבסיומו נבחרה המפלגה לכנסת ולממשלה, בה מונה לשר העבודה, הרווחה והקליטה.

בפסח 1983 נפטר רבי מאיר אביחצירא (בבא מאיר), בכורו של בבא סאלי, שנודע כצדיק ומקובל, ומי שנועד לרשת את אביו כמנהיג רוחני. בעקבות האירוע חנן נשיא המדינה את ברוך, בנו